

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020 2. SZÁM
LXII. ÉVFOLYAM

Sudár Balázs
Hétország. Egy rejtélyes ország
a 10. századi Kaukázusban

Virovecz Nándor
Tinódi történeti hitelességének kérdéséhez

Hatos Pál
Egy lehetetlen történet.
Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság

Meszerics Tamás
A Magyarországra irányuló
angol és amerikai titkos propagandaműveletek
a második világháborúban

Lakatos Bálint
Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526).
Adattár

TARTALOMJEGYZÉK

LXII. évfolyam, 2020. 2. szám

TANULMÁNYOK

Sudár Balázs • Hétország. Egy rejtélyes ország a 10. századi Kaukázusban 213

Virovecz Nándor • Tinódi történeti hitelességének kérdéséhez: kortárs beszámoló a „szalkai viadalról” 223

Hatos Pál • Egy lehetetlen történet. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság 245

Meszerics Tamás • „A bensőséges barát bizalmas hangján”. A Magyarországra irányuló angol és amerikai titkos propagandaműveletek a második világháborúban 267

ADATTÁR

Lakatos Bálint • A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár 281

MÉRLEG

Pócs Nándor • Kentaurok 363

TANULMÁNYOK

HÉTORSZÁG Egy rejtélyes ország a 10. századi Kaukázusban

SUDÁR BALÁZS

SEVENLAND

A Mysterious Country in the 10th Century Caucasus

The early Magyars were visibly attached to the number seven, mentioned with regard to them by both external and internal sources. "Sevenmagyar" [Hétmagyar] was the term applied to the leaders of the Conquest period and thus, perhaps, to the entire community. While numbers frequently appear in group denominations among the peoples of the Steppe, the number seven is rare. The reference by Al-Masudi, an Arab polyhistor writing in the middle of the tenth century, in his description of the Caucasus to a land called Sevenland is therefore highly interesting. His knowledge about this land is fairly limited, a conspicuous fact in his case; the source of this ignorance may have been the recent move of the Sevenland people to this area. The land itself can be localised to the wider region of the Taman Peninsula, to the western feet of the Caucasus, and may have spread northward from the Kuban. It is precisely this region where archaeological finds possibly connected to the Magyars have recently been found. The hypothesis that the description of Al Masudi refers to a Magyar community is thus a reasonable one.

Keywords: Sevenland, early Hungarian history, Caucasus, Taman Peninsula, al-Masúdí

A magyar népmesék kedvelt záróformulája a hét országra szóló lakodalom, ami legalábbis annyit jelent, hogy hatalmas mulatság kerekedett.¹ De miért éppen hét ország? Miért nem három, vagy tíz, netán tizenkettő? Meglehet, a hetes számnak a teljességgel való valamiféle összefüggése volna a megoldás,² ami annyiban mindenképpen érdekes, hogy más népek nem használják ezt a formulát. Már régen felmerült a gondolat, hogy ez a régi,

Sudár Balázs, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport.

- ¹ A formuláról komolyabb elemzéssel nem találkoztam, jómagam az első adatot a 18. század végéről ismerem, ebben a „heted-hét országra szóló nyalka prádé”-ről esik szó Szeel Imre énekeskönyvének ajánlójában. Küllös Imola: Stoll Béla köszöntése. In: *A Stollwerk. Stoll Béla 80. születésnapjára*. Szerk. Ács Pál – Székely Júlia. Bp., 2008. 62. A kifejezés a 19. század első évtizedeiben kifejezetten sokszor előkerül irodalmi művekben is, illetve a „hétországra szól, mint a Lőcsei kalendárium” szólásban. Szász Béla: A lőcsei kalendárium. *Magyar Nyelvőr* 35 (1906) 336. A magyar népmesékben igen elterjedt formula, de korai meselejegyzések hiányában a korábbi időszakokban nem követhető nyomon.
- ² 'Hetedhét országon (is) túl' [Kovács Ágnes, szócikk] in: *Néprajzi lexikon*. I–V. Főszerk. Ortutay Gyula. Bp., 1977–1982. II. 529.; Móser Zoltán: Minden hét. In: uő: *Szám-ok. Jelképek által valóban*. II. Bp., 2015. 66–98.

kereszténység előtti magyar önképpel és a hetes számnak abban betöltött helyével függne össze,³ hiszen rendre éppen ez a szám kerül elő mindenféle helyzetben és forrásban. A 10. század derekán Bizáncon úgy tudták, hogy „a türkök [magyarok] hét törzsből állottak”,⁴ Anonymus szerint a vezérek közösségét *hetumogernak*, „hétmagyarnak” hívták, s az ezzel talán összefüggő *dentumoger* a nép és a szállásterület elnevezése is volt.⁵ Krónikáinkban a vezérlisták rendre hét személyből állnak,⁶ s hét főnökről vallottak az Ibériai-félszigeten arab fogságba esett magyar harcosok is 942-ben.⁷ A számhoz való ragaszkodást mutatja, hogy a nyilvánvalóan nem hét törzsből is hetet kreáltak, s az eredetileg különálló Kürt és Gyarmat törzset egyesítették.⁸ Miközben a bizánci források világosan a kabarok nyolcadik törzssé szervezéséről tudósítanak, továbbra is csak a „hetekről” esik szó. Ez már csak azért is érdekes, mert a sztyeppén – amelynek kulturális közegéből a magyarok is érkeztek, s ahol a számokkal való önmegjelölés természetes –, egyáltalán nem magától értetődő e szám használata, a korszakban kifejezetten ritkának tekinthető.⁹ Visszatérve a Hétországhoz: az ország szintén régi szavunk, eredendően uraságot, tehát egy úr által irányított szervezeti egységet jelentett.¹⁰ Ennyiben az sem egészen bizonyos, hogy a mai értelemben vett országot értették alatta, lehet, hogy annál kisebb egységekre, esetleg egy-egy vezér területére/népére vonatkozott. (Ahogyan ma is használjuk e szót egyes

³ Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. [II. rész.] *Századok* 92 (1958) 589.; Dienes István: A *honfoglaló magyarok*. Bp., 1974. 22–23. A számok szerepe a népnevekben és az egyes népek igazgatási struktúrájában közismert, érdekes módon a hetes mégsem tekinthető köznapinak, és csak egy szűkebb körre jellemző. Példáit lásd B. Szabó János: A Hétmagyar és a hetes szám. In: *A honfoglalók műveltsége*. Szerk. Sudár Balázs. Bp., 2018. 54–56.

⁴ Bíborbanszületett Konstantín: *A birodalom kormányzása*. [S. a. r. Moravcsik Gyula.] Bp., 1950. 171.

⁵ „... a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak hívunk...” Anonymus: *Magyarok cselekedetei*. In: Kézai Simon: *Magyarok cselekedetei*. [Ford., jegyz. Veszprémy László.] Bp., 1999. 9., „Szkítia ugyanis, amit Dentumogyernek hívnak...” Uo. 10., „A magyarok bátor és hadi vállalkozásokban félelmetes népe, [...] amelyet a saját nyelvükön dentumogyernek hívnak.” Uo. 13.; *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. (= SRH) Ed. Emericus Szentpétery. Bp., 1937–1938. I. 33., 37., 53. A sok vitára okot adó *dentu* kifejezés egyik lehetséges értelmezése a török hetes számra megy vissza, és így a *hetumoger* fordítása lenne. Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*. Bp., 1997. 267.

⁶ P. magistri, qui Anonymus dicitur, *Gesta Hungarorum*. Praefatus est textumque recensuit Aemilius Jakubovich, annotatione exegetica adiecit Desiderius Pais, 5–6. caput. In: SRH, I. 39–40.; Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*. praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Alexander Domanovszky, 28–33. caput. In: SRH, I. 166–167.; *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Alexander Domanovszky*, 27. caput. In: SRH, I. 286–287.

⁷ Elter István: *Ibn Hanyan a kalandozó magyarokról*. Szeged, 2009. 62.

⁸ A kürt és a gyarmat eredetileg minden bizonnyal két külön törzset alkotott, amely ismeretlen időpontban egyesült (egyesítették őket?). A különállás tudata azonban megmaradt, erre utal, hogy a helynevekben mindig külön szerepelnek. Németh Gyula: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Bp., 1991. 198–202.

⁹ A Bajor Geográfus 9. század közepére datálható munkájában szerepel Kelet-Európában egy Hét nemzetség (*Eptaradici*) elnevezésű nép. Szántó Richárd: A Bajor Geográfus és a korai magyar történelem. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta historica* 139 (2017) 149–178. (Különösen: 162–163.) A műhöz lásd még Polgár Szabolcs: A „Bajor Geográfus” néhány Kelet-Európára vonatkozó ország- és népnévéről. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica*. IX. Szerk. Bende Livia – Lőrinczy Gábor. Szeged, 2003. 243–258. (A datálásra lásd 243–245.)

¹⁰ Györffy: A magyar nemzetségtől, 584–595.; Róna-Tas András – Berta Árpád: *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*. I–II. Wiesbaden, 2011. II. 969–974.; ’ország’ [szócikk] in: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–III. Főszerk. Benkő Loránd. Bp., 1967–1976. II. 1095.

országrészek jelölésére: Bácsország, Somogyország.) A hétország tehát esetleg érthető úgy is, hogy a magyarok teljessége, a magyarok közössége. Mindennek tükrében felettébb érdekes, hogy a korai muszlim földrajzi irodalomban feltűnik egy Hétország (*szebá buldán*) nevezetű terület/állam. A továbbiakban annak eredünk nyomába, hogy ez hol is terült el, s mi tudható róla.

Al-Maszúdí, a 956-ban elhunyt bagdadi arab polihisztor számos művet alkotott, de csak kettő maradt ránk. A lazább szerkezetű *Arany mezők...* és a sokkal összefogottabb, szigorúbb *Kiigazítás*.¹¹ Az említett Hétország az előbbiben szerepel. A hatalmas mű egy hosszú földrajzi bevezetővel kezdődik, majd pedig saját koráig taglalja a politikai eseményeket, bőven kitekintve a nem muszlim területekre is. A szerző, bár rengeteg művet forgatott, nem kapcsolódott túlságosan szorosan elődei munkáihoz, meglehetősen önálló gondolkodással, komoly kritikai érzékkel bírt, és sok tekintetben kifejezett éleslátásról tett tanúbizonyságot, mint majd látni fogjuk. Számos földrajzíró kortársával szemben, akik inkább elődek munkájából vagy mások elbeszéléseiből dolgoztak, ő rengeteg személyes tapasztalattal rendelkezett, hiszen évtizedeken keresztül utazgatott a muszlim világban. A minket érdeklő rövid passzus a 17. fejezetben olvasható – még javában a földrajzi részben –, amely meglehetősen hosszasan tárgyalja a Kaukázusban élő népeket és országait.¹² Így szól:

„Ezzel a nemzettel e tengernél egy másik nemzet szomszédos, országukat Hétország-nak hívják. Ez egy nagy nemzet, megközelíthetetlen, távoli szállásterületű. Nem ismerem a hitüket, vallásukról nem jutott el hozzám hír.”¹³

A leírás önmagában, első pillantásra nem sokat mond, a szöveggörnyezet ismeretében azonban több információ kinyerhető belőle. Az a „nemzet”, amellyel a Hétország szomszédos, egyértelműen a *kasak*, e szó pedig a cserkeszek megjelölésére szolgál. A leírás szerint az ő országuk egy tenger partjáig ér, de vajon melyik lehet a cserkeszek tengere? (A mai Karacsáj-Cserkeszföld a Kaukázus északi oldalán terül el, és nincsen tengerpartja.) A nép leírásának kezdetén a szerző egyértelműen a Rum-tengert jelölte meg,¹⁴ amely nála a Földközi-tengert jelenti. (A korai muszlim földrajzi irodalomban komoly vita zajlott a tengerek számáról és megnevezéséről, és számos téves elképzelés forgott közkézen. Maga al-Maszúdí világosan értette a Földközi- [Rúm-], a Fekete- [Pontus-/Nitasz-] és az Azovi-tenger [Majotisz] mibenlétét és összefüggéseiket, és néhány kortársával ellentétben azt is jól tudta, hogy a Kaszpi-tenger [Hazar-tenger] nem függ össze ezekkel.)¹⁵ A szöveg egy későbbi pont-

¹¹ Al-Maszúdíról lásd Charles Pellat: al-Mas‘ūdī, Abu’l-Ḥasan ‘Alī b. al-Ḥusayn. In: *Encyclopaedia of Islam*. I–XII. Ed. Peri J. Bearman et al. Leiden, 1960–2005. [2nd Edition] VI. (Mahk-Mid) 784–789. Al-Maszúdí munkamódszeréről, megbízhatóságáról Indián keresztül lásd M. S. Khān: Al-Mas‘ūdī and the Geography of India. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 131 (1981) 119–136.

¹² Kmoskó Mihály: *Mohamedán írók a steppe népeiről*. Földrajzi irodalom. I/2. Szerk. Zimonyi István. Bp., 2000. 168–190.; Maçoudi: *Les prairies d’or*. I–II. Texte et trad. C. Barbier de Meynard – Pavet de Courteille. Paris, 1861. II. 1–78.

¹³ Maçoudi: *Les prairies d’or*, II. 47. A szöveget Jablonkay Judit fordításában közlöm – segítségét ezúton is köszönöm –, mert bár Kmoskó fordítása jó, de mégis kissé terjengősebbnek tűnik a meglehetősen szikár eredeténél. Vö. Kmoskó: *Mohamedán írók*, I/2. 181.

¹⁴ Maçoudi: *Les prairies d’or*, II. 45.

¹⁵ A vita összefoglalását lásd Zimonyi István: *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról*. A *Ġayhānī-hagyomány magyar fejezete*. Bp., 2005. 152–172.

ján azonban megemlíttette, hogy a különböző szerzők között vita van a kérdésben, mert néhányan a Nitaszt, azaz a Fekete-tengert nevezik meg a cserkeszek tengereként. Majd tulajdonképpen maga is e mellett érvel, amikor leírja, hogy a cserkeszek a tengeren keresztül kereskednek Trapezunttal.¹⁶ Mivel a Földközi-tenger amúgy is kizárható a kérdésből, a cserkesz tengerpartot a Fekete-tenger kaukázusi partvidékére kell tennünk. Ezt erősíti meg a közel kortárs *Hudúd al-álám* című munka is, amely szerint „Kasak” országa a Gürz-, azaz a Fekete-tenger partján fekszik.¹⁷ Al-Maszúdí egyébként egyértelműen a Kaukázus és a tenger közé lokalizálja az országot – a *Hudúddal* teljesen egyezően –, amely tehát nem függött össze a mai cserkesz területekkel. Míg ő az alánok szomszédjaként emlékezik meg róluk, a *Hudúd* szerzője szerint egyenesen Alániához tartoznak.

A következő kérdés ezek után az, hogy a Hétország melyik irányban, keletre vagy nyugatra terült-e el a tenger mellett. Erre egyértelmű iránymutatás nincsen a szövegben, de a leírás rendszeréből nagy biztonsággal következtethetünk rá. Bár al-Maszúdí a Kaukázus leírása során gyakran csapongani látszik, eltér a tárgyától, s hosszú történeti fejtegetésekbe kezd, valójában nagyon is céltudatosan dolgozik: országról országra lépegetve, egy nagy körben – Derbendről Derbendig – halad. Beékel azonban két komolyabb kitérőt, az egyik a Volga menti területeket mutatja be a ruszokig, a másik pedig az Azovi-tenger partvidékén élő népeket írja le. E kitérők is a korábbi logika szerint, láncban mutatják be az egyes országokat/népeket, a sorozat azonban egy ponton véget ér, a szerző pedig visszatér eredeti tárgyához, a Kaukázus leírásához (pl.: „de térjünk vissza már most a Qabh-hegység [Kaukázus], a fal és al-Bab wa-l-Abwab [Derbend] ismertetésére”),¹⁸ mégpedig ahhoz a néphez, amelyik még valóban a szűkebb régióban élt. Az első esetben Dzsidántól¹⁹ indul a kitérő Kazária felé, majd a ruszok után ugyanide ugrik vissza, és lép tovább Szarír, egy jól ismert északkelet-kaukázusi fejedelemség felé. Másodjára a kitérő az alánok leírása után indul a cserkeszekkel, s a „leásott föld” meglehetősen talányos leírásával zárul, ahonnan az alánokhoz ugrik vissza. Innen újabb rövid kitérő következik négy – a korai magyar történelemmel kapcsolatba hozott – türk nemzetségről, akikről ismét csak az alánokhoz térünk vissza, hogy az abházokkal²⁰ folytatódjon a Kaukázus leírása. Az ismertetett földrajzi és politikai egységek tehát egy kört alkotnak, amelynek van két nyúlványa. Ez utóbbiak nem kaukázusi területek, de csatlakoznak a régióhoz, lásd az alábbi ábrán.

¹⁶ Kmoskó: *Mohamedán írók*, 1/2. 180.

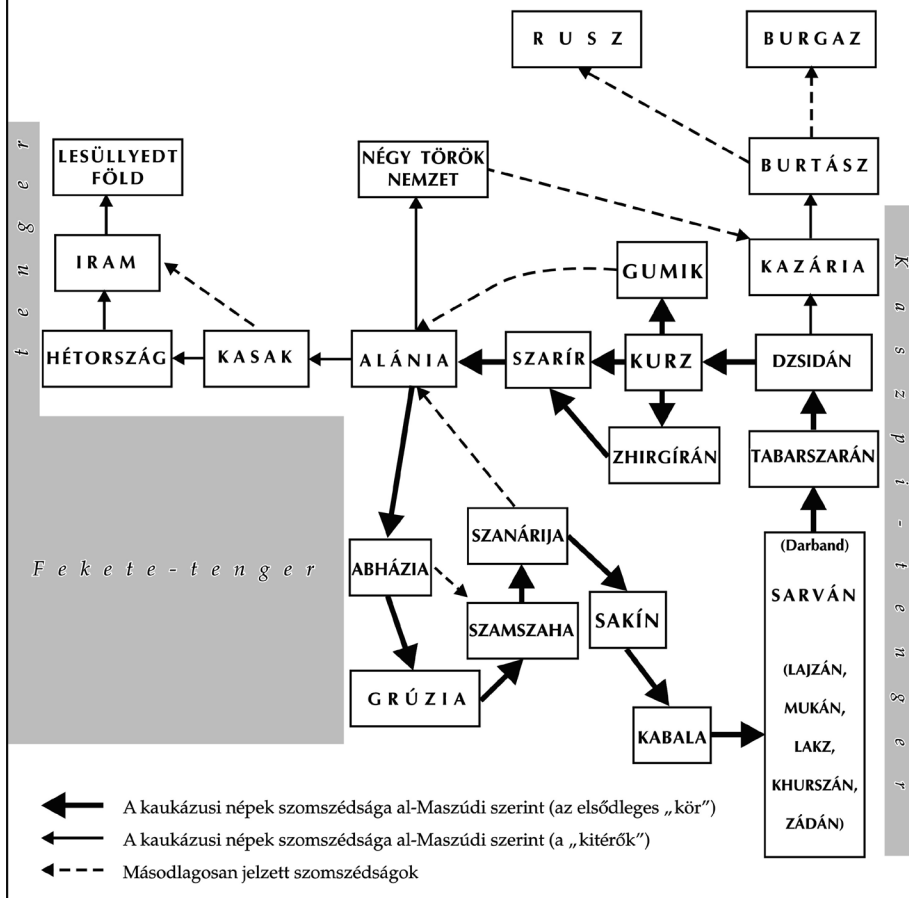
¹⁷ *Hudud al-Álam (The Regions of the World). A Persian Geography 372 A.H.-982 A.D.* Ed. Vladimir Minorsky. London 1937. 161. A mű kelet-európai részének datálási kísérletére lásd Sudár Balázs: A turbános morvák esete a korai magyar szállásokkal. A *Hudúd al-álám* és a magyar őstörténet. *Századok* 153 (2019) 85–88.

¹⁸ Kmoskó: *Mohamedán írók*, 1/2. 185.

¹⁹ Dzsidán valószínűleg a más szerzőknél említett *Kajdák* országnévvel azonos, amely a Kaszpi-tenger partján és az afölötti hegyekben terült el Derbend és a mai Mahacska között.

²⁰ A műben két helyen kerül elő Abházia, az egyik egyértelműen a Kura folyó partján fekszik, Tiflisz felett, tehát biztosan nem a mai abház területtel azonos. (Egy Abház nevű településről más földrajzírók is megemlékeznek a 10. század első felében a Kura és a Szamur folyó között, például al-Isztahrí. Vö. Kmoskó: *Mohamedán írók*, 1/2. 25. Az útvonal Ibn Hauqal térképén: uo. 94–95.) Al-Maszúdí másik leírása vonatkozhat ugyanerre, de akár a mai Abháziára is. Sajnos a szöveg semmilyen egyértelmű – például tengerpartra való – utalást nem tartalmaz. (Minorsky szerint ez utóbbi esetben a mai abház területekről van szó. Vladimir Minorsky: *A History of Sharvan and Darband in the 10th–11th Centuries*. Cambridge, 1958. 160.)

A KAUKÁZUSBAN ÉS ANNAK KÖRNYÉKÉN ÉLŐ NÉPEK (a szomszédsági rendszer al-Maszúdi leírása alapján)



A Hétországról a második „kiterő”-ben olvashatunk, amely Alániától délre indul, a cserkeszekkel – mint feljebb láttuk – kiér a Fekete-tenger partjára, ahonnan csak nyugat felé folytatódhat, majd az Azovi-tenger keleti partvidéke mentén északra fordul.²¹ Következésképp Hétországot a cserkeszek földjétől nyugatra kell keresnünk.

A Hétországgal azonban még egy, eddig nem elemzett terület határos: Iram. Ez az ország a muszlim földrajzi irodalomban lényegében ismeretlen. Al-Maszúdi földrajzi szempontból a következőket mondja el róla: határos a Hétországgal, van tengerpartja, a cser-

²¹ Minorsky szerint a szerző Alánia és a cserkeszek leírása után elveszti a szilárd alapokat. Minorsky: *A History*, 158.

keszeztől egy hatalmas, az Eufráteszhez hasonlítható folyó választja el, amely a Nítasz- [Fekete-] tengerbe ömlik. A három ország tehát határos egymással, a cserkeszek földje és Hétország azonos tenger partján van, Iramnak van tengere, de arról nem említik, hogy ugyanaz lenne, mint az előzőké, a cserkeszek és Iram határán lévő folyó nem biztos, hogy a beömlésnél képezi a határt közöttük. Kulcskérdés éppen a folyó azonosítása lehetne. Adná magát, hogy a Nyugat-Kaukázus egy folyójáról van szó, amely a Fekete-tengerbe ömlik, ilyen azonban ma nem létezik, egyedül a grúziai Rioni jöhetne szóba, de az feljebb elemzéseink fényében kevésbé valószínű. Ha azonban a történeti térképekre pillantunk, akkor azt látjuk, hogy a Kubán, amely ma egyértelműen az Azovi-tengerbe ömlik, régen egy viszonylag bonyolult öbölrendszeren keresztül, voltaképpen egy deltát alkotva érte el mindkét tengert, az Azovit és a Feketét egyaránt. Sőt, egy 19. századi térképen a mai Kiziltasszki-tó, amely akkor még nyitott volt a Fekete-tenger felé, a *Lake of Kouban* nevet viseli, ráadásul a folyó fő ága éppen ide torkollik.²² Azaz minden további nélkül elképzelhető, hogy al-Maszúdí idején is hasonló helyzet állt fenn, vagy legalábbis a szerző informátora egy ilyen folyóágot tekintett mérvadónak. Így a Kaukázus északi oldalán volna Alánia, tőle nyugatra, szintén az északi oldalon a cserkeszek területe, amely azonban átnyúlik délre, egészen a tengerig, majd ettől még nyugatabbra Hétország, döntően az egyre laposodó Kaukázustól szintén északra, de délen szintén a tengerpartra támaszkodva. Ekképpen igaz lehet az az állítás, hogy a cserkeszek mellett a tengerparton folytatólagosan helyezkedik el, továbbá határos Irammal és a cserkeszek földjével is. Azt azonban nem tudjuk, hogy északra meddig terjeszkedett a területük, s vajon köztük és Iram között is a Kubán képezte-e a határt – így egy keskeny tengerparti sávra szorulnának –, vagy a hétországi földek a folyó túlsópartjára is kiterjedtek.

Egyébként Iram e rekonstrukció szerint a már említett *Hudúd al-álam* egyik földrajzi egységével, a kazár besenyők országával azonosítható.²³ Róluk azt tudjuk, hogy délről az alánokkal határosak, nyugatra tőlük a Fekete-tenger – valójában a külön nem emlegetett Azovi-tenger – terül el, kelet felé egy hegység választja el őket a kazároktól, északon pedig a titokzatos mirvátok élnek, az Azovi-tenger északkeleti sarkánál. Mindez meglehetősen jól kirajzolja a Kubáni-alföldet.

Az al-Maszúdí leírásában szereplő láncolat következő, Iramon túli területét négy magas – égbe nyúló – hegy és a tenger határolja. Közöttük egy száz mérföldes sivatag terül el, a közepén kör alakú mélyedéssel, amely két mérföld mély. Az alján lévő, megközelíthetetlen síkságon egy rejtélyes nép él. Ezen kissé misztikus ábrázolás az arab földrajzi irodalomban többször is előfordul, más-más környezetben (pl. Szallám tolmácsnál és Id-ríszínél, al-Dzsajhání elveszett művére hivatkozva).²⁴ A leírás meglehetősen különös, ugyanakkor nem lehetetlen, hogy a *Hudúd al-álamban* bemutatott, ugyancsak rejtélyes néppel, az Azovi-tenger északkeleti sarkához rekonstruálható mirvátokkal hozható párhuzamba. A terület pedig valójában a – ha nem is hegyekkel, de legalább dombságokkal

²² Crimea according to Huot & Demidoff. Drawn & Engraved by J. Bartholomew, Edinburgh. 1872. [Térkép]; Karte vom Kuban-Distrikt in Rußland. (Stielers Handatlas, Blatt 49, 1892.) [Térkép.]

²³ *Hudud al-Álam*, 160.; Sudár: A turbános morvák esete, 89., 91.

²⁴ Kmoskó: *Mohamedán írók*, 1/2. 181–182.

övezett – Donyec-medence lehetne. Innen ugrik vissza a szerző Abháziához, s folytatja művét a hegység déli oldalán Derbendig.

Összességében úgy gondolom, hogy Hétország mindezek alapján nagy biztonsággal a Kaukázus nyugati lábaihoz, a Tamany-félszigetre lokalizálható, s mivel a szerző „nagy nemzet”-ről beszél, valószínűleg a Kubán északi oldalára is kiterjedhetett (lásd az alábbi térképen).

Itt érdemes kitérnünk al-Maszúdí szóhasználatára. A kérdéses „államot” *sebá buldán*nak nevezi. Ebben a *sebá* a hetes számot jelenti, a *buldán* viszont némi fejtörésre ad okot. Ez az arab *balad* többes száma, és meglehetősen tág értelemben használatos: földterületet, országot, várost vagy éppen várat jelent.²⁵ További képzett alakjai gyakran inkább a közösségre, a közösségre vonatkoznak, s nem a földrajzi értelemben vett tájra. Al-Maszúdí az országokat mint politikai szerveződések inkább a *mamlakat* szóval illette, a tájegységeket az *ard* 'föld' szóval jelölte, míg a *baladdal* írta le például Trapezuntot, Tabaresztánt, Abeszkúnt, Erdebilt, Dínavart, Nihávendet vagy Hamadánt, de Andalúziát és Kazáriát is.²⁶ Minthogy a muszlim gyakorlatban egy várost általában a környékével együtt értelmeztek, jó eséllyel al-Maszúdí is így járt el, s a kérdéses szót így igazgatási egységként, körzetként értelmezhetjük. Mindezek fényében nem biztos, hogy szerencsés a Kmoskó Mihály által használt „vidék” szó a fordításban, amely inkább a tájra, a földrajzi környezetre utal, talán jobb volna valamiféle emberi közösségre utaló kifejezés. Magam most az országot választottam, a fent jelzett régebbi magyar értelmezést figyelembe véve. (Minorsky az angol *land*, C. Barbier de Meynard és Pavet de Courteille pedig a francia *pays* szót használta.) A lényeg az, hogy a leírt terület nem hét földrajzi értelemben vett tájról nyerte a nevét, hanem hét politikai/szociális közösségről. Erről pedig könnyen eszünkbe juthat a magyarok hetes szerveződése.

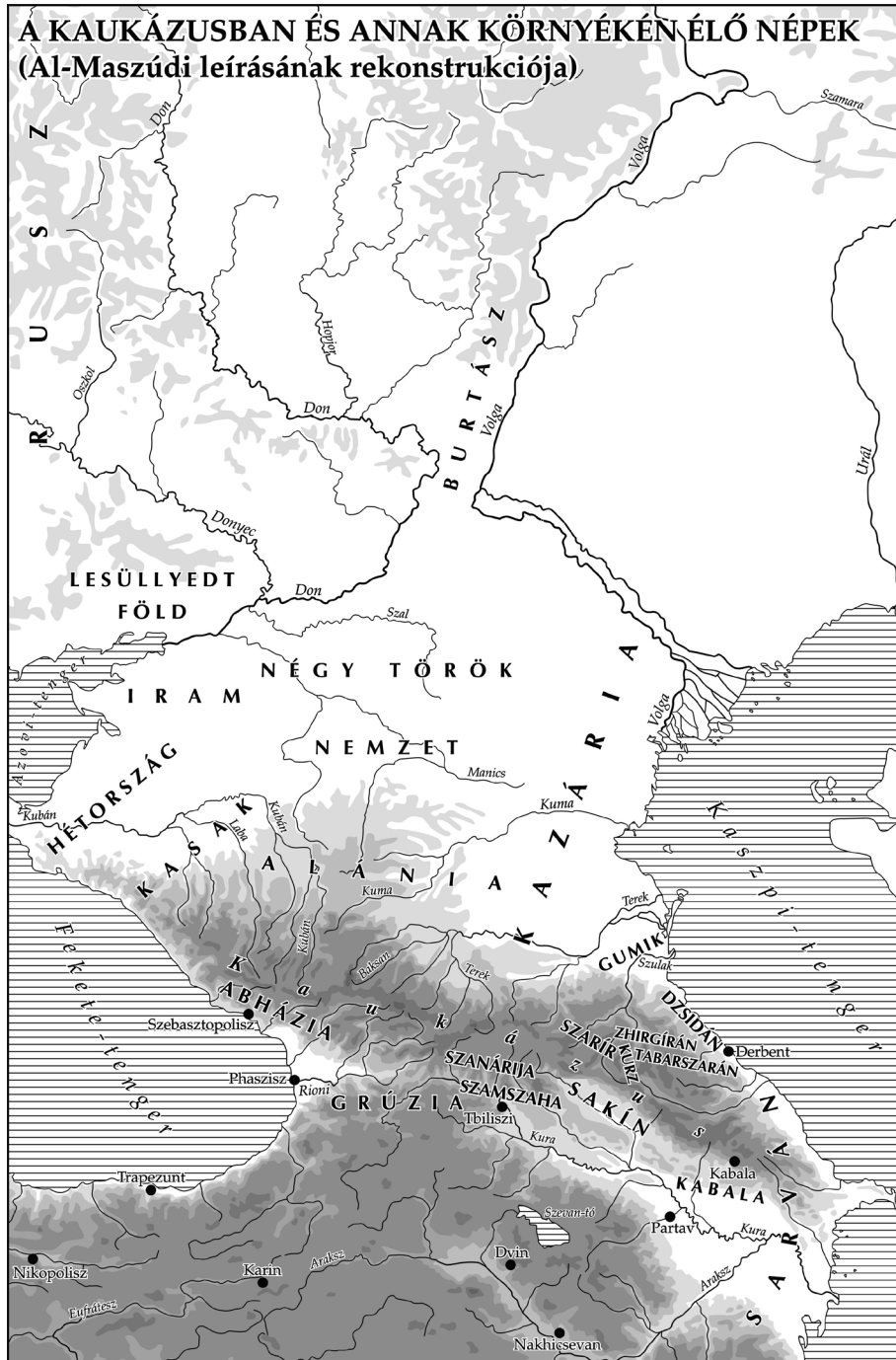
A rövid leírásnak még egy kijelentése érdemel figyelmet: „Nem ismerem a hitüket, vallásukról nem jutott el hozzám hír.” Az értesülés egyfelől érthető: al-Maszúdí láthatóan nem ismeri jól a Nyugat-Kaukázust, a keleti vidékekhez képest alig van róla információja. Ezzel nem áll egyedül a 10. század derekán: al-Isztahrí – aki al-Balhí néhány évtizeddel korábban elkészült *Szurat al-aválimját* követte 930-ban elkészült munkájával – vaskos művében a Fekete-tenger nevét sem írta le, és olyan régi országok, mint például Grúzia, nem szerepelnek nála. (Ezen persze csak részben csodálkozhatunk: az al-Balhí-iskola elsősorban a muszlim területekre fordított figyelmet, a Nyugat-Kaukázus pedig nem tartozott ezek közé.) De nem írt róla ibn Hordadbih, al-Hamadáni vagy Kudáma sem. Csak a sorból kilógó szerzők említik, mint például a *Hudúd al-álam* alkotója. Ebből az időszakból tehát nem nagyon van más muszlim forrásunk a térségre – a jelzett munkák már csak ezért is megbecsülendők.

Szerzőnk tehát azt írja, hogy nincsenek információi a hétországiak vallásáról. Ez azért érdekes, mert ezt a leírások során alapvető közlésnek tekintette: a kasakokról tudta, hogy

²⁵ Edward William Lane: *Arabic-English Lexicon*. I–V. London, 1863–1876. I. 247.; Ibn Manzūr: *Lisān al-‘arab*. I–XX. Qum, 1405. [H] [Reprint: 1984–1985.] III. 94.; Daniel Reig: *Dictionnaire Arabe-Français, Français-Arabe*. Paris, 1983. 544.

²⁶ Maçoudi: *Les prairies d’or*, II. 20–21., 46., 58., 133.

A KAUKÁZUSBAN ÉS ANNAK KÖRNYÉKÉN ÉLŐ NÉPEK (Al-Maszúdi leírásának rekonstrukciója)



ők a „mágusok vallását” követik, Iram lakói pedig „pogány nézeteket” vallanak. Szarír ura keresztény, az alánok korábban pogányok voltak, utóbb felvették a kereszténységet. Dzsidán uralkodócsaládja muszlim, de az ország lakói nem azok. A példákat lehet sorolni: minden újabb népnél megtaláljuk ezt az információt. E tekintetben meglepő a hétországiaknál e tudás hiánya: eszerint egy meglehetősen ismeretlen közösségről volna szó. Mindez esetleg azt is jelentheti, hogy nem túlságosan régi lakosai a területnek.

A kevéske rendelkezésünkre álló információt itt köthetjük össze: a Hétország mint kifejezés ugyan nem specifikusan magyar, de a korszakban ismereteink szerint a magyarok mégiscsak így tekintettek magukra (míg másokról nem tudjuk ezt). A 10. század derekán élő al-Maszúdí láthatóan nem sok mindent tud róluk, és ezt nyíltan meg is fogalmazza: talán új jövevények lehettek. Éppen azon a helyen, ahol újabban a magyarokkal kapcsolatba hozható, a magyarságra kifejezetten jellemző régészeti leletek – például tarsolylemez-töredék és hajfonatkorong – kerültek elő.²⁷ Nem mellesleg mindez nagyjából azon a területen, amelyet Irán határvidékének gondolhatunk. (A Szászánidák állama ugyan a 7. században összeomlott az arabok csapásai alatt, de a többé-kevésbé befolyásuk alatt álló, „határvidéki” vazallus államok minden további nélkül léteztek még a 10. században is. Ilyen volt például Szarír, de az örmények vagy a kaukázusi albánok is gyakran kerültek perzsa befolyás alá korábban. Ráadásul ismerünk még egy földrajzi munkát, amely itt említi a magyarokat: al-Bakrí szerint egyik határuk egy hegység, amely Tiflisz, azaz Tbiliszi közelében húzódik, s így a Kaukázussal azonosítható.²⁸ Mindez pedig felveti annak lehetőségét, hogy Hétország lakóiban azokat a magyarokat – pontosabban szavartoi aszfaloioikat – lássuk, akikről al-Maszúdíval szinte egy időben Bíborbanszületett Konstantín császár emlékezett meg a *De administrando Imperio* lapjain.

²⁷ Gabriella M. Lezsák – Andrey Novichikhin – Erwin Gáll: The Analysis of the Discoid Braid Ornament from Andreyevskaya Shhel (Anapa, Russia) (10th Century). *Acta Archaeologica Carpathica* 53 (2018) 143–168.; Erwin Gáll – Gabriella M. Lezsák: A View from the West to the East. An Analysis of the Characteristics, Chronology, and Distribution of the Sabretache Plates in the 10th Century. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* [Jahrgang] 46 (2018) 85–112.

²⁸ Kmoskó: *Mohamedán írók*, I/2. 256.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapiokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

